

Mindszenty József és a csehszlovák-magyar lakosságcsere *

Mindszenty József (1892-1975) bíboros, esztergomi érsek, Magyarország utolsó hercegprímása többször fölemelte szavát az emberi jogok védelmében, a vallásuk, anyanyelvük, nemzet(iség)i hovatartozásuk miatt üldözöttek érdekében. „Mindszenty József prímási tekintélyének teljes erkölcsi súlyát latba vetette az emberi jogok megsértése ellen” – írta róla monográfusa, Balogh Margit.¹

Még veszprémi püspök korában – Grósz József kalocsai érsekkel közösen – fölhívta az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökének figyelmét a Németországba történő deportálások jogtalanságára, a szovjet fogolytáborokban uralkodó állapotokra és a letartóztatott papokkal való rossz bánásmódra. 1945. október 10-én levélben tiltakozott Dálnoki Miklós Bélánál a magyarországi németek – kollektív bűnösség elve alapján történő – kitelepítése ellen. Akciója nem sok eredménnyel járt, hiszen 1945. december 29-én megjelent az a kormányrendelet, amely a németajkú lakosság Németországba való áttelepítését mondta ki (12 330/1945. M. E.). 1946. július 17-ei levelében a titoista partizánok délvidéki magyarok elleni agressziójáról (gyilkosságok, tömeges és erőszakos kitoloncolások) tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt – egyedül a magyar közéleti vezetők közül.²

A homogén csehszlovák nemzetállam megvalósításának jegyében Edvard Beneš és a londoni emigráns kormány már 1942-1943 fordulóján kiegészítette programját a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésével. Ezt később, 1944 tavaszán a moszkvai csehszlovák kommunista csoport, 1944-1945 fordulóján pedig a Szlovák Nemzeti Tanács is elfogadta, majd a kassai kormányprogram (1945. április 5.) részévé vált.³

A gondolat, hogy a csehszlovák nemzetállam megvalósulásának, kialakulásának (egyik) akadálya a magyarság, nem új keletű a beneši eszmerend-

* Jelen tanulmány egy korábban megjelent forrásközlés bővített, kiegészített változata. Lásd MIKLÓS Péter: *Mindszenty József hercegprímás levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez.* (1946. június 22.) Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2005/3-4. szám, 157-162. p.

¹ BALOGH Margit: *Mindszenty József.* Budapest, 2002, 115. p.

² Uo. 111-113. p.

³ JANICS Kálmán: *A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége”.* Pozsony [1993], 32-50. p.

szerben.⁴ Már 1916-ban – párizsi emigrációjában – megfogalmazta a „Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot” című munkájának ötödik fejezetében („A cseh-szlovákok és a magyarok: Egy legenda, amit szét kell rombolnunk”), hogy a magyarság a 11. század óta elnyomásban tartja a kárpát-medencei szlávokat, akiket erőszakkal magyarrá akar tenni. „A hárommillió szlováknak – írta Beneš az első világháború idején – három képviselője van a budapesti parlamentben. Ma Magyarországon teljesen keleties rendszer a jellemző. Nincs hely arra, hogy elmeséljem a sok kegyetlenséget, amit a magyarok a szlovákokkal és a jugoszlávokkal szemben elkövettek, és amelyek miatt még inkább utálat tárgyai a szlávok körében, mint a németek. Fél évszázad óta végzik intrikájukat, minden nyomorult eszközzel magyarizálni akarják a szlovákokat. Egyes vidékeken ez sikerült is nekik.”⁵ A fejezet zárógondolataiban – még egy merőben más történelmi szituációban, a nyelvi-etnikai határokra (is) utalva – így fogalmazott: „Nem csak meg kell semmisíteni Ausztriát, hanem először le kell választani róla Magyarországot, a magyarokat és a németeket el kell választani egymástól, csak az általuk lakott területeket szabad meghagyni nekik, és fel kell szabadítani a szlávokat.”⁶

Az 1945 utáni csehszlovák vezetés megfosztotta a felvidéki magyarokat állampolgárságuktól és anyanyelvük szabad használatától. Beneš csehszlovák köztársasági elnök 1945. augusztus 2-án bocsátotta ki a 33/1945. számú dekrétumot, amely a magyarokat és a németeket megfosztotta csehszlovák állampolgárságuktól.

1945. október 1-jén lépett hatályba a 88/1945. számú elnöki dekrétum, ami alapján a 16 és 55 év közötti férfiakat, valamint a 18 és 45 év közötti nőket közmunkára lehetett kirendelni lakóhelyüktől távol eső vidékekre is (ez képezte később a magyarok tömeges internálásának jogi alapját). 1946. február 27-én Magyarország lakosságcsere-egyezményt kötött Csehszlovákiában, amely szerint ahány magyarországi szlovák jelentkezik az áttelepülésre, a csehszlovák kormány annyi magyart eltávolíthat országa területéről.⁷

1946 júniusában a csehszlovák hatóságok megkezdték a „visszaszlovákosítási kampányt”, reszlovakizációt. A magyarokat választás elé állították: vagy szlováknak vallják magukat és visszakapják állampolgárságukat, vagy el kell

⁴ GULYÁS László: *Egy sikeres emigráció anatómiája. Eduard Beneš első világháború alatti emigrációjának néhány momentuma.* Aetas, 1996/2–3. szám, 103–138. p.; SIKLÓS András: *A Habsburg-birodalom felbomlása.* 1918. Budapest, 1987, 246–253. p.

⁵ Eduard BENEŠ: *Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot.* [1916] Fordította NAGY Andrea, a szöveget kiadásra előkészítette GULYÁS László. Documenta Historica XXIII., Szeged, 1995 (a továbbiakban: BENEŠ 1916), 33. p.

⁶ Uo. 34. p.

⁷ BALOGH Sándor: *Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény.* Történelmi Szemle, 1979/1. szám, 59–87. p.

hagyni hazájukat, kiutasítják őket.⁸ Ennek következtében kb. 400 ezer, többnyire szlovákul nem is értő magyar vallotta magát szlovák nemzetiségűnek. Néhány járásban azonban (pl. komáromi, párkányi) a kampány nem érte el a várt hatást. Erről a vidékről magyarok tízezreit telepítették erőszakkal Csehszlovákiába, elsősorban a korábban németek lakta térségekbe, ezzel próbálva megbontani a magyar kisebbség területeinek zárt tömbjelleget.⁹

A lakosságcsere 1947 áprilisában kezdődött meg. 1948 tavaszára 70 273 szlovák hagyta el önként Magyarországot, illetve 68 407 magyart telepítettek ki Csehszlovákiából.¹⁰ Ténylegesen ennél jóval többen érkeztek Magyarországra: 20–30 ezer embert azért telepítettek ki, mert 1938. november 2. után költözött a Felvidékre, további 6 ezer fő önként hagyta el Csehszlovákiát. A kitelepítések 1949-ben értek véget.¹¹

Mindszenty 1945 és 1947 között többször föllépett a felvidéki magyarok jogfosztása és kitelepítése ellen. Már 1945. október 15-én – alig több mint egy héttel hercegprímási székfoglalása után – körlevelet adott ki, melyben a csallóközi üldözött magyarok kilátástalan helyzetére hívta föl a katolikus hívek és az egész magyar közvélemény figyelmét. Pásztorlevelében kifejtette, hogy esztergomi főegyházmegyéje északi (ismét csehszlovák uralom alá került) részéből aggasztó híreket kapott azokról a katolikus magyarokról, akikkel „több mint 900 éven át éltünk együtt a szent hit és megszentelt hagyományok édes közösségében”.¹² Leírta a magyar katolikus oktatási intézmények, iskolák és egyházi személyek elleni támadásokat, valamint beszámolt „a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborokba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról”.¹³

A hercegprímás szerint a magyarok üldözése a „szerencsétlen zsidókon már kipróbált eszközökkel”¹⁴ történt, s az intézkedések mind az emberi alapjogokat, mind a vallásszabadságot sértik. Körlevelének végén a következő szavakkal fordult híveihez, a nyilvánossághoz: „Miért közlöm ezt a fájó helyzetet veletek, Kedves Híveim? Nem azért, hogy a gyűlölet lángra lob-

⁸ GULYÁS László: *A csehszlovák–magyar lakosságcsere rövid története*. Kapu, 1993/10–11–12. szám, 54–57. p.

⁹ Lásd bővebben VADKERTY Katalin: *A reszlovakizáció*. Pozsony, 1993, 20–119. p.; uő: *A deportálások. A szlovákiai magyarok kényszerközmunkája 1945–1948 között*. Pozsony, 1998, 30–95. p.; uő: *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, 1999, 28–133. p.

¹⁰ JANICS Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után, 1945–1948*. München, 1979, 225–277. p.; VIGH Károly: *A szlovákiai magyarság kálváriája, 1945–1948*. Budapest, 1998, 63–109. p.

¹¹ BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945–1950*. Budapest, 1988, 103–131. p.

¹² MINDSZENTY József: *Hirdettem az ígét. Válogatott szentbeszédék és körlevelek, 1944–1975*. Válogatta: KÖZI HORVÁTH József. Vaduz, 1982, 76. p.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

banjon bennetek. Elég a gyűlölet már! A szabadságjogok semmibebevételének, a gyengébbekkel való bánásmód kiáltó, vádoló és elrettentő példája ez, amely sorsát magában hordja. Bizonyos, hogy még nem érkezett el az új rend, amely biztosítja a félelemnélküli és nyomormentes életet. A cél inkább az, hogy felébredjen szívetekben az együttérzés és felebaráti szeretet az embertelenség áldozatai iránt, akik nemcsak testvéreitek, de hittestvéreitek is.”¹⁵

Mindszenty József 1946. július 22-én fordult levélben Gyöngyösi János külügyminiszterhez.¹⁶ Fölvívta a politikus figyelmét az erőszakos reszlovakizációra, valamint a csehszlovák hatóságok szabad nyelvhasználatot és szabad vallásgyakorlatot sértő intézkedéseire. Levelében javasolta, hogy a csehszlovák állam – a győztes szövetséges nagyhatalmak közbenjárására – engedje át magyarlakta területeit Magyarországnak, ezzel ugyanis egy csapásra megszabadulna a nem kívánt kisebbségtől. Mindszenty szerint: „Így szűnik meg az igazságtalanság az egyik, és a szenvedés a másik oldalon, így lesz béke Közép-Európában.”

Külügyminiszter Úr!

3 715/1946. sz.

Csehszlovákia a területén levő 750 ezer magyarból 200 ezret kiutasítással, vagyonelkobzással, internálással, fenyegetéssel arra kényszerített, hogy szlováknak vallják magukat. 400 ezret pedig hivatalos nyilatkozatok szerint kiűzni szándékozik.

A magyar püspöki kar júl. 21-ei értekezletéből mindkét embertelen tény ellen tiltakozik a művelt világ színe előtt és kéri, hogy az önkény tobzódása szűnjék meg azokkal szemben, akik őseikkel a 9. század óta lakják azokat a területeket, és mint emberek birtokosai az emberi jogoknak. Most pedig még a templomokban is tiltják magyar anyanyelvük használatát.

Az, hogy 1938-ban örültek a Magyarországhoz való visszatérésnek, amellyel különben is 90%-ban magyar és összefüggő tömböt alkotnak, nem lehet ma bűnük. Melyik egyén és nép nem örül akkor, ha ősi hazája keblére visszatérhet?

Mivel Csehszlovákiának nem kell ez a tömb emberi jogokkal, területestől engedjék vissza a hatalmak Magyarországhoz. Így szűnik meg az igazságtalanság az egyik, és a szenvedés a másik oldalon, így lesz béke Közép-Európában.

Hasonló értelemben síkra száll a magyar püspöki kar a régi Magyarország összes lakóinak emberi jogáért.

Fogadja Miniszter Úr őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Esztergom, 1946. július 22.

A magyar katolikus püspöki kar nevében:
Mindszenty József s. k.
bíboros hercegprímás, esztergomi érsek

¹⁵ MINDSZENTY i. m., 78. p.

¹⁶ Szeged-csanádi Püspöki Levéltár (a továbbiakban: SZPL), Balogh István iratai, jelzet nélkül.

A hercegprímás elképzelése, hogy a felvidéki, többségében magyarok által lakott területek kerüljenek Magyarországhoz, nem volt egyedi a magyar politikai életben. A béketárgyalásokat előkészítő 1946. március 6-ai pártközi értekezleten a csehszlovák–magyar határral kapcsolatban a kisgazda Auer Pál és a nemzeti parasztpárti Farkas Ferenc a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelését javasolta, ezt azonban a kommunisták és a szociáldemokraták is elutasították. Ezen a megbeszélésen a kisgazdapárti Gyöngyösi azt az álláspontot képviselte, hogy az agresszív csehszlovák nacionalizmusra válaszul Magyarország fogadja be a felvidéki magyarokat, de csak területeikkel együtt. Ha ez a prágai kormánynak nem tetszik, hagyjon föl asszimilációs politikájával. Mivel a külügyminiszter ezen törekvését a munkáspártok (MKP, SZDP) nem támogatták, lemondását kilátásba helyezve távozott az értekezletről.¹⁷

Végül az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés értelmében nem történt határmódosítás Magyarország javára, sőt három magyarországi falu (Dunasún, Oroszvár, Horvátjárfalu) 43 km²-nyi területtel Csehszlovákiához került.

Mindszenty a felvidéki magyarok védelmében 1946. november 30-án Francis Spellman New York-i érsekhez és Bernard Griffin westminsteri érsekhez fordult táviratban.¹⁸ A csehszlovákiai magyarellenes intézkedésekkel szembeni tiltakozását 1947. február 5-én megismételte: VI. György angol királynak, Harry S. Truman amerikai elnöknek és Giovanni Battista Montini bíborosnak – a későbbi VI. Pál pápának – írt táviratot a következő szöveggel:

„Mély hódolattal, bizakodó esengéssel terjesztem elő a Csehszlovákia által a két évvel ezelőtt imperiuma alá utalt, közel 652 000 magyarnak kegyetlenül borzalmas üldöztetését. Kollektíve, bírói ítélet nélkül megfosztottak mindenkit emberi jogától, minden vagyonától, anyanyelvű vallás- és kulturális szabadságától. Ezeket a jogokat a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szentnek és sérthetetlennek deklarálták és tekintélyükkel szavatolták. November 16. óta közmunka ürügyével, fegyveres hatalommal deportálják a csecsemőket, aggastyánokat, ágyban fekvő súlyos betegeket, szülő nőket, továbbá önálló kereskedőket, 20–100 holdas önálló kisgazdákat, főiskolát végzett felszentelt papokat az ezeréves szülőföldről 500–600 kilométer távolságra, marhaszállító vagonokban béresszolgának. A betegek és a csecsemők közül az úton a húsfokos hidegben sokan megfagynak, elpusztulnak. Az emberiesség nevében kérem, hogy amint az Egyház a két évvel ezelőtt lezajlott zsidódeportálás megakadályozásánál közreműködött, méltóztassék az Isten örök törvényeibe és az emberiességbe ütköző deportálás ellen tiltakozó szavát felemelni és százezrek égbekiáltó gyötrelmeit megszüntetni.”¹⁹

¹⁷ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2000, 295–303. p.

¹⁸ BALOGH M. i. m., 114–115. p.; VADKERTY 1998, i. m., 192–193. p.

¹⁹ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Vaduz, 1988, 147–148. p.

A táviratnak nem lett eredménye. Ez azért sem meglepő, mert az angol külügyminiszter helyettesei a Londonban tárgyaló – Nagy Ferenc kormányfő vezette – magyar delegáció tagjainak 1946. június 21–22-én kifejtették a szövetséges hatalmak álláspontját a csehszlovák és a magyar államhatár, valamint a kitelepítések kérdésében. Az első helyettes kijelentette, hogy az angol kormány elképzelhetetlennek tartja, hogy egy győztes hatalmat (a csehszlovákokat) próbáljon meg rávenni arra, hogy területeiből adjon át egy vesztes országnak (Magyarországnak). Majd hozzátette: „A cseheknek nagyon rossz tapasztalataik vannak a kisebbségeikkel, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.” A második helyettes pedig a következőképp fogalmazott: „Őfelsége kormánya München után nincs abban a helyzetben, hogy kioktassa a cseheket.”²⁰

A hercegprímás 1947. október 2-án a magyar püspöki kar nevében fordult a katolikus hívekhez. A deportálásokról kiadott pásztorlevélben a főpap ismét a magyar egyház által elítélt hitleri zsidóüldözéshez hasonlította a kitelepítéseket, a csehszlovákiai magyarokét éppúgy, mint a magyarországi németekét. Mindkettőt igazságtalannak és csak további nemzetiségi elmentések kirobbantójának tartotta. Különösen a kitelepítések végrehajtásának durva és erőszakos volta háborította föl. Tagadta a kollektív felelősség és a kollektív bűnösség elvét, amelyben az isteni íratlan (természeti) és írott (kinyilatkoztatott) törvények megsértését látta. „A magyar püspöki kar körvonalazott alapokon kötelelességszerűen már hosszú időn keresztül ismét következetes és kemény küzdelmet folytat a pusztán faji alapon és kollektíve üzött emberüldözéssel szemben. Miként a hitleri időben a zsidókkal történt, most is több, sőt sok-százados lakóhelyükből, otthonukból, vagyonukból kizozdítanak, vándorlásra, nyomorgásra kényszerítenek és kárhóztatnak százezres, sőt milliós tömegeket származásuk és anyanyelvük miatt. Kitelepítésnek nevezik ezt. A béke előmozdításának és biztosításának egyik modern főeszközét vélték feltalálni benne, és kényszerrel életbe léptetik, végrehajtják azt.” A körlevélben a csehszlovákiai kitelepítéseket – „a hazához hű német származásúak”²¹ Magyarországról való eltávolítása mellett – „égetően fájó magyar seb”-nek nevezte. „Csehszlovákiában deportálják vagy kiűzik a kereken hétszáz ezer létszámú magyarságot arról a területről – fogalmazott Mindszenty –, ahol őseiben is már közel ezer esztendeig zárt tömbben élt és lakik a Duna fölött, és amely terület csak az előző világháború után, tehát alig negyedszázada nyert az új államalakulathoz odacsatolást. A kitelepítés, ha mindjárt némi részében kínos állami megegyezés alapján történik is, valójában kiűzés, és körülményei sok esetben kegyetlenek. Ez az egyik égetően fájó magyar seb.”²²

²⁰ ROMSICS i. m., 298. p.

²¹ MINDSZENTY 1982, i. m., 161. p.

²² MINDSZENTY 1982, i. m., 161. p.

Az 1948. május 23-án a Marosmenti Mária-napok rendezvényei miatt Makóra érkező Mindszenty József is meglátogatta a megyébe telepített felvidékieket.²³ Amikor értesült arról, hogy makói szentmiséjén több száz Pitvarosra telepített katolikus vett részt, úgy döntött, elmegy közéjük. Pitvaroson több mint hétszázan fogadták a főpapot. A korabeli sajtó szerint „a hercegprímás itt arra buzdította a hívőket, hogy legyenek apostolok példaadóan erkölcsös életükkel, tiszta családi szentélyükkel, ragaszkodásukkal a hithez és az egyházhoz”.²⁴

Mivel az észak-csanádi térségben – Pitvaroson, Ambrózfalván és Csanádalbertin – a többség hagyományosan evangélikus hitű (és szlovák nemzetiségű) volt, a két nagyobb településen, Pitvaroson és Csanádalbertin katolikus templom és plébánia nem, csak evangélikus egyházközség működött.²⁵ A falvak katolikusainak lelki gondozását a szomszédos Csanádpalota plébánosa, a lakosságcsere idején Havadi Ferenc, és káplánja, Gyurkovics Béla látta el.²⁶

Hamvas Endre csanádi püspök 1947 áprilisában intette Havadi Ferenc csanádpalotai lelkészt: figyeljen a betelepülőkre, hogy „kellő fogadtatásban és lelkipásztori gondozásban részesüljenek”.²⁷ A plébános így írt a püspökhöz címzett levelében a szülőföldjüktől megfosztott, Pitvarosra érkező magyarokról: „A betelepülők nagyon szomorú hangulatban érkeztek. Igyekeztem lecsillapítani őket, mert igen elkeseredettek.”²⁸ Majd kifejtette, hogy az első érkezők még szabadabban hozhatták ingóságait, de a később áttelepítettek már csak néhány eszközükkel, használati tárgyukkal érkeztek.

Az ügy fontosságára való tekintettel a püspök a ki- és betelepítési ügyek püspöki biztosává Csepregi Imre makói plébánost nevezte ki, akitől rendszeresen jelentést is kért. A csanádi egyházmegye területét nagyszámú katolikus német volt kénytelen elhagyni, a távozó evangélikus szlovákok helyére pedig katolikus magyarokat telepítettek. Az elűzött és Pitvarosra telepített felvidéki magyarokat papjuk, Beltovszky László gútai plébános is meglátogatta, és hetekig lelkipásztorkodott közöttük.²⁹ 1947 nyarán a helyi katolikusok levélben kértek katolikus lelkészt falujuknak, s katolikus hittant gyermekeiknek.

„Akaratunk ellenére elszakítottak nemcsak ősi lakóhelyünktől, hanem papjainktól, templomunktól is. Magyarságunkhoz és vallásunkhoz hűek

²³ MEDGYESI Konstantin: *Mindszenty bíboros és a Marosmenti Mária-napok. Az 1947–48-as Boldogasszony-év történetéhez.* In: ZOMBORI István (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok 3.* Szeged, 2000, 289–331. p.

²⁴ Új Ember, 1948. május 30., 3. p.

²⁵ Lásd bővebben: KOMOLY Pál: *Pitvarosi tanulmányok.* Szeged, 1992, 178–217. p.; KUGLER József: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön.* Budapest, 2000, 113–159. p.

²⁶ PÁL József: *Hamvas Endre csanádi püspök és a felvidéki magyarok. 1945–1948.* Szegedi Műhely, 1993–1994/1–4. szám, 93–105. p.

²⁷ SZPL, püspöki hivatal iratai, egyház-igazgatási iratok. 888/1947.

²⁸ Uo.

²⁹ Vö. ANGYAL Béla: *Gúta. 1945–1949.* Dunaszerdahely, 2007, 81–138. p.

akarunk maradni. Velünk együtt kitelepített és más községekbe került testvéreink templomhoz és lelkiatya vezetése alá kerültek, de nekünk, akik legtöbben vagyunk egy tömbben, nincs templomunk. A jelen körülmények között a vallásban van egyedüli vigaszunk. Vasárnap van lehetőségünk szentmisét hallgatni, mert Csanádpalotáról egyik főtisztelendő úr ki szokott jönni, de sokan közülünk naponként járultunk szentáldozáshoz.”³⁰

Hamvas Endre augusztus 10-én meglátogatta pitvarosi híveit, s meggyőződött hitük komolyságáról, nem sokkal később pedig, 1947. november 1-jével plébániát alapított Pitvaroson. Első lelkészévé Debreczeni Kálmánt – korábbi tábori esperest – nevezte ki, aki nem volt népszerű a Felvidékről betelepült hívek között, ezért 1948 áprilisában lemondott a plébánosságról, és májusban el is hagyta a falut. Őt 1948 májusától a fiatal Kiss Ferenc makói segédlelkész követte, aki hamar megtalálta a közös hangot újdonsült híveivel, és nagy erővel megkezdte a közösség szervezését, valamint a templom és a plébániaépület fölépítését.

1948 áprilisában a pitvarosi katolikus plébánia köztéri és útszéli keresztelők állítását kezdeményezte a falu főterén, illetve az odavezető utak mentén. A községi képviselő-testület 1948. április 8-ai ülésének jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy „a pitvarosi róm. kat. egyházközség azzal a kéréssel fordult a község előljáróságához, hogy engedje meg a piactéren a hősök szobrától délre és az ártézi kúttól északnyugatra, 3x3 méter területen, bekerített helyen fakereszt felállítását Krisztus-testtel, majd később a csanádpalotai, a csanádalbertii, valamint ambrózfalvai és mezőhegyesi országút mentén, közel a pitvarosi határhoz szintén egy-egy kereszt felállítását”.³¹ A képviselő-testület a kérést egyhangúlag engedélyezte.

Ezzel a falu lakossága szimbolikusan is kifejezte a (térségben egyben a magyarságot is meghatározó) katolicizmushoz való tartozását.

A hercegprímás csehszlovákiai magyarság védelmében kifejtett tevékenységének rövid ismertetése, Gyöngyösi Jánoshoz intézett levelének közlése és a Pitvarosra telepített felvidéki magyarok felé tett – a lelkipásztori gondoskodást kifejező – gesztusának bemutatása szándékaim szerint újabb adalékokkal támasztja alá Balogh Margit Mindszentyről tett megállapítását: „Megrendültségtől felkorbácsolt hangú beadványokban kért és követelt, válaszáján újból rádörrenve a kormány tagjaira, a józan észérvek mellett az emberi lelkiismeretre és együttérzésre hatva.”³²

Mindszenty József páratlanul határozott kiállása azonban – az ismert politikai viszonyok miatt – pusztába kiáltott szó maradt.

³⁰ SZPL, püspöki hivatal iratai, egyház-igazgatási iratok. 888/1947.

³¹ Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára. Pitvaros nagyközség képviselő-testületi jegyzőkönyvei, V. 1. 7. köt. 8. kgy. 576/1948. ikt. sz.

³² BALOGH M. i. m., 115. p.